

İSTANBUL TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE BEDEVİYYENİN YERİ VE ÜSKÜDAR BEDEVİYYE TEKKELERİ*

Kadir ÖZKÖSE¹

ÖZET

Bedeviyye Tarikatı on sekizinci yüzyıldan itibaren İstanbul'da teşkilatlanmasını sürdürmüş, özelde Üsküdar genelinde ise İstanbul tasavvuf kültürüne önemli katkılarda bulunmuş bir tarikattir. Kurulan tekkelerin işlevselliği, görevli meşayihin etkinliği, gerçekleştirilen ayinlerin yankıları ile tarikat İstanbul'da ilgi odağı olmuştur. İstanbul ile Mısır ve Ortadoğu halkları arasında sağlanan ilişkiler de tarikatın bir diğer katkısıdır. Üsküdar Bedeviyye meşayihinin siyasî, kültürel ve dinî kişilikleri ile âsitânedeki ağırlıklarını hissettirmişler, Afrika'dan getirilen yerel âdetleri İstanbul dokusuna uygun hâle getirerek kültürel etkileşimi gerçekleştirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Bedeviyye, Tasavvuf, İstanbul, Musiki,
Tarikat, Mısır

* Bu çalışma, 06-09 Kasım 2008 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen Uluslararası Üsküdar Sempozyumunda sunduğum "Üsküdar'da Bedeviyye Dergâhları" başlıklı tebliğimin genişletilerek makale halinde hazırlanmış şeklidir.

¹ Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

PLACE OF BADAWIYAH AND BADAVIYAH LODGES IN SUFI CULTURE OF ISTANBUL

ABSTRACT

The Badawiyah order began carrying out its mission from the very beginning of 18th century in Istanbul. This order made a major contribution to development of Sufi culture and became the center of attraction with its mission, sophisticated Mashaikhs and impacts of religious ceremonies in Istanbul especially in Uskudar. Therefore, it can be said that political, religious and cultural personality of Badawiyah Meshaiikh occupied undeniable place in society. No doubt, Badawiyah order was not a simply sufi lodge but it was a bridge between the people of Istanbul, middle east and Egypt that successfully mixed some cultural and social etiquettes of Africa with the local culture of Istanbul.

Key Words: Badawiyah, Tasawwuf, Istanbul, music, the order, tariqa, Egypt.

Giriş

İlk dönemlerde Sütûhiyye² olarak anılan Bedeviyye, daha çok Ahmediyye ismiyle tanınmış,³ ancak Ahmediyye ismindeki diğer tarikat-

² Dama çıkıp hareketsiz bir şekilde yüzleri güneşe dikme âdeti tarîkatta yer aldığından tarîkat, Sutuhiyye adı ile anılır olmuştur. Bkz. Mustafa Kara, *Deroişin Hayatı, Sûfnin Kelâmı Hal Tercümelere-Tarîkatlar-Istılahlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 64.

³ Mehmed Kemâleddin Harîrîzâde, *Tibyânü vesâilî'l-hakâyık fi beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp, Fatih, no. 430-432, c. I, vr. 41a; J. Spencer Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford University Press, Oxford 1971, s. 44.

larla karıştırılmaması için sonraki dönemlerde Bedeviyye olarak anıl- gelmiştir.⁴ Ahmed b. Ali el-Bedevî (ö.675/1276)'ye nispet edilen Bedeviyye tarîkatı, Mısır'da Şazeliyye'den sonra en yaygın tarîkat olma özelliğini halen sürdürmektedir.⁵ Tarîkatın kurucusu olan Ahmed b. Ali el-Bedevî, Fas'ta doğmuş, küçük yaşta ailesi ile birlikte Mekke'ye göç etmiştir. 633/1236 yılında ruhî hayatında büyük bir değişiklik olmuş, gördüğü rüya üzerine Irak'a gitmiş, Abdülkadir Geylânî (ö. 561/1166) ve Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1183)'nin kabirlerini ziyaret etmiş, Şam üzerinden Mısır'ın Tanta kasabasına gelip yerleşmiştir. Silsilelerde müşşidinin adı Bedrud- din Hasan Mağribî olarak geçmektedir. Tanta'da kırk sene kadar irşatla meşgul olan Ahmed Bedevî, müntesiplerini şer'î şerife bağlı kılmış, zikir ve Kur'ân tilavetine önem vermiş, zühdün gereklerini yerine getirmeye sevk etmiştir.⁶

Genellikle müstakil bir tarîkat olarak değerlendirilen Bedeviyye, Ahmed el-Bedevî'nin müşşitlerinden Şeyh el-Berrî'nin silsilesi Ahmed er-Rifâî'ye ulaşması sebebiyle Rifâiyyenin, kendisinin Ebu'l-Hasen eş-Şâzilî ile görüşmesi sebebiyle de Şâziliyyenin bir kolu olarak ele alınmıştır.⁷

Tarîkat pîrinden sonra Tanta'daki merkez dergâhta postnişin olan şeyhler ise sırasıyla şunlardır:

1. Abdülâl b. Fakih (ö.733/1332)
2. Abdurrahman Ali Nureddin
3. Şemseddin Muhammed

⁴ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2006, c. I, s. 274.

⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, s.139.

⁶ Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 64.

⁷ Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 138.

4. Şehâbeddin Ahmed
5. Muhammed Abdurrahman
6. Abdülkerim b. Ali
7. Salim
8. İbrahim el-Esmer
9. Muhammed el-Ebyaz
10. Abdülkerim
11. Abdülmecid
12. Abdülâl b. Salim
13. Abdülkerim.

Tarîkatın kuruluş ve teşekkülünde en çok emeği geçen şahsiyet, Ahmed el-Bedevî'nin ilk halifesi Şeyh Abdülâl'dir. Aynı aileye mensup olan bu şeyhlerden Salim ve İbrahim el-Esmer gibi bazıları çeşitli sebeplerle şeyhlikten azledilmişlerdir. Bu sebeplerin başında cehrî zikir tartışmaları, mevlid törenleri ve beşik şeyhliği gibi ulema ile meşayihın farklı baktıkları konular gelmektedir.⁸

Kur'an ve sünnete bağlı kalmak, kalbî zikre devam etmek, tehecüd namazı kılmak, sıkıntılara karşı sabır ve tahammül göstermek, sözünde durmak, kötülöklere iyilikle karşılık vermek, gariplere ve misafirlere ilgi göstermek, mütevazı olmak, şeyhlere hürmet etmek, dervişliğin âdâbına dikkat etmek Bedeviyye'nin başlıca esaslarıdır.⁹

⁸ Kara, *Dervişin Hayatı*, 138.

⁹ Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 139.

Tarîkat mensuplarının kırmızı hurka giydikleri görülmektedir. Evliyâ Çelebi Bedevileri; “Mısır’da üç yüz bin beyaz kırmızı örtülü, gözleri sürmeli fukarâları vardır”¹⁰ diye tavsif etmektedir.¹¹

Bedeviye dervişlerinin kullandığı taç, on iki terkli olup lenger kısmına kırmızı sarık sarılır.¹² Bedeviye hırkası ile tarîkatın alem ve sancağı ise kırmızıdır.¹³ Bir gün Abdülâl bu sancağı taşıyan insanda bulunması gereken şartları müşşidine sorduğunda řu karşılığı almıştır: “Yalan söylememek, fuhuştan uzak durmak, haramlardan yüz çevirmek, iffetli olmak, Allah’tan korkmak, Kur’an’ın emirlerine boyun eğmek, zikre yapışmak, tefekküre devam etmek.”¹⁴

Tarîkat mensupları, sünnet-i seniyyenin gereğı olarak seccade, tesbih ve asa edinmişlerdir. Bedevî dervişlerinin tarîkat giysilerinde yer

¹⁰ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, sad. Zuhûrî Danışman, İstanbul 1969-1971, c. XIV, s. 197.

¹¹ Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, c. XIV, 197; Derya Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul’da Bedeviyye*, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 377.

¹² Bedeviye tarîkatında taç, on iki dilimli ve kırmızı çuhadan pamuklu olup merkez kutbunda kırmızı bir düğmesi vardır. Çevresine yeşil ya da kırmızıdan destar sarılır. On iki terkli bu ‘Hüseyinî tâcî’nin on iki üzerine kurulu pek çok remizleri olduğu gibi ağırlıklı olan ‘on iki imamı’ remzetmesidir. Bkz. Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, sad. Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi, İstanbul 1992, s. 273.

¹³ Nurhan Atasoy, İslâmbey Bedevî Tekkesi son postnişini İsmail Hakkı Kızıldaçlı üzerinde Bedevî tacını, hırkasını, rıdâ ve postunu fotoğraflamıştır. Bedevî tarîkatı giyim eşyalarından şedd veya rıdâ; koyu bayrak renginde, iki ucunda bordo rengi üç ince çizgisi ve saçağı olan şedd veya rıdâ 147 cm. eninde ve 300 cm. uzunluğundadır. İkiye katlanarak kullanılan şedd gibi ince yünlü kumaştan yapılmış olan şemle, yani dervişlerin âyin esnâsında arakiye ve takke üzerine sardıkları sarıktan örnekler vardır. Bunlardan ikisi koyu kırmızı, biri ise al kırmızıdır. İki koyu kırmızıdan biri 350, diğeri 416 cm. uzunluğundadır. Bunlar aynı zamanda on iki terkli kırmızı tâcin üzerine de sarılmaktadırlar. Bir de biat töreninde mahfil için kullanılan ve ortasında ‘yâ Seyyid Ahmed el-Bedevî’ yazılı kırmızı bir örtü bulunmaktadır. Bkz. Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi: Türkiye’de Tarîkat Giyim-Kuşam Tarihi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 47-51.

¹⁴ Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 139.

alan bir özellik de arakiye ve takyelere yerleştirilen gül mührüdür.¹⁵ Kırmızı renkli ve beş köşeli Bedeviye postunun beş vakit namazı, beş meleşin beş köşesinden tuttuğu 'refref' denilen serîri ve 'Hamse-i Âl-i Abâ'yı, beş çeşit secdeyi¹⁶ ve İslâm'ın beş esasını temsil ettiği düşünülmektedir.¹⁷

Bedevîlerin bir diğer âdeti, mevlid merasimleridir. Mevlid gecelerinin son Cuma gecesini "Halvet gecesi" olarak isimlendirirler ve Seyyid el-Bedevî'nin kabrinin çevresinde devran ederler.¹⁸ Mısır'da yaygın ve geleneksel hâle gelen Bedeviye'ye ait bu mevlit merasimleri, dinî ve dünyevî atmosferin iç içe geçmiş hâli olması nedeniyle özellikle dışarıdan katılan iştirakçiler için fazlasıyla ilgi çekici olmuştur. Günümüzde mev-

¹⁵ 'Gül-i Celcelûtiyye' de denilen bu mührün aslı, korunma amaçlı bir duadır. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Muhammed'in kabrini ziyareti sırasında, müritlerinin vecd halinde kendilerine vurmaları sırasında Ahmed Rifâî İbrânî harfleri ile 'Sevâkt-ı Fatıha' harflerini, yâni 'Celcelûtiyye vefkini' parmağıyla toprak üzerine yazar ve toprağı avucuna alıp müritlerine koklatarak onları ayıtır. Bundan sonra gelen halifeleri, o vefki beyaz çuha üzerine siyah ibrişimle işleyerek başlarına mühür gül yapmayı âdet hâline getirmişlerdir. Sa'diyye ve Bedeviye ashabının da o vefki teberrüken, yâni uğur getirmesi için başlarına koydukları söylenmektedir. Nurhan Atasoy, eserinde Âgâh Efendi'nin çizimlerini yaptığı üç Bedevî gülünü oldukça net bir şekilde vermektedir. Bunlardan birisi Rifâiyye, Sa'diyye, Bedevî tarîkati ile ortak kullanılan mühürdür ki, gülün ortasında on iki terkli taç, onun etrafında üç halka içinde üçerden on iki kere 'Allah' yazılıdır. En dış halkada ise üç tâne beş uçlu yıldızın arasında vefk vardır. Bir diğer Tarîkat-i Aliyye-i Bedeviyye gülünde; en iç dâirede 'el-Bedevî veliyyullâh', ikinci dâirede 'Lâilâhe illallâh Muhammeden Resûlullâh', en dışdaki üçüncü dâirede de 'Allâhümmerham Ebû Bekr ve Ömer ve Osman ve Ali' yazılıdır. Bir diğer Bedevî gülünde; iç dairede on iki dilimli bir gül, ikinci dairede 'üç yıldız arasında üç adet celcelûtiyye vefki, en dış üçüncü dairede 'dört yıldız arasında dört celcelûtiyye vefki' bulunmaktadır. Bkz. Atasoy, *Derviş Çeyizi*, s. 220, 224, 225; Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 461.

¹⁶ Farz olan secde, tilâvet secdesi, sehiv secdesi, şükür secdesi ve ta'zîm secdesi bu beş secdedir.

¹⁷ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 462.

¹⁸ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 378.

lid-i kebîr,¹⁹ mevlid-i sağîr²⁰ ve mevlid-i Recebî²¹ olarak kutlanan ve Mısır halkının bayramları niteliğinde olan bu mevlit merasimleri, devlet denetiminde ve gözetiminde sürdürülen resmî kutlamalardır. Mısır'da Ahmed Bedevi için düzenlenen bu mevlit törenleri, yüzyıllardan beri adeta bir panayır gibi devam etmektedir. Yüz binlerce insanın katıldığı bu tö-

¹⁹ Ahmet el-Bedevî'nin vefatı, Peygamberimizin doğum günü olan 12 Rebiulevvelde gerçekleşir. Peygamberimizin doğum gününde gerçekleşen mevlit merasimleri Bedevilikte ayrı bir önem kazanmaya başlar. Ahmet el-Bedevî'nin vefatından sonra, Tanta'daki halifesi Abdülâl'e taziyeye gelen misafirler, şeyhlerine bu ziyaret ve toplantılarını her sene tekrarlamak üzere taleplerini iletirler. Uygun görülen bu âdet yıllarca devam eder. Sonunda bugün Mevlid-i Kebîr dediğimiz bu törenler neş'et eder. Halife Abdülâl'in mevlid için vaz' ettiği kurallar bugün de hâlen geçerliliğini sürdürmektedir. Tanta dışından gelen Seyyid'in müritleriyle vedalaşmak ve onları uğurlamak için Abdülâl'in bineğine binmesine (rükûb) râci olan halifenin ata binmesi bu mevlidde icrâ edilir. Başlangıçta üç gün sürerken, daha sonra sekiz güne çıkarılmıştır. Ticârî ehemmiyeti dışında nezir, duâ, ahid, zikir ve vaazlar ile, gayet muhteşem bir tarzda icrâ edilen resmî ve dîni bir âyin olan Mevlid-i Kebîr, zikri geçen 'rükbetü'l-halife' eşliğindeki debdebeli bir alayla sona erer. Bkz. K. Volters, "Ahmed el-Bedevî", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1993, c. I, s. 178; Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 389.

²⁰ 'Şurunbâbiliyye', 'Orta Mevlid' ve 'Mevlid-i Seyyid Abdülâl' şeklinde anılan bu mevlid de Mevlid-i Kebîr ile ilintilidir. Seyyid'in bağlarından Şurunbulâlî isminde bir şeyh, Mevlid vakti dışında, müritleri ve cemaati ile birlikte Seyyid'i ziyaret etmek üzere Tanta'ya gelir. Birkaç gece kalır ve cemaatiyle birlikte zikir ve ibadetle meşgul olurlar. Sonra bu ziyaret senelik âdet hâline gelir ve Mevlid-i Sağîr olarak tekrarlanır. Mevlid-i Kebîr'e gelmeye imkân bulamayan müntesipler için ziyaret fırsatı sağlar. Bu mevlid bir süre "Mevlid-i Seyyid Abdülâl" olarak isimlendirilmiş ve geç dönemlere kadar bu isimle anılmıştır. Bu mevlit de Mevlid-i Kebîr gibi sekiz gündür ama onun kadar kalabalık ve depdebeli değildir. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 389.

²¹ 'Ziyâret Mevlidi' olarak da isimlendirilen bu mevlit, yaygın inanışa göre Recep ayına nispet edilse de aslında Mahalletü'l-Kübrâ'dan 'Receb el-Useyli isminde bir zata dayanır. O zamanlar mahalle, Garbiyye Eyâletinin başkentidir. Anlatıldığına göre bu şahsiyet, büyük bir alayla birlikte, Seyyid'in türbesi için hazırlattığı bir kisve ve imameyle Seyyid'i ziyarete niyet eder. Böylece her sene Seyyid'i ziyareti vaat etmiş olur. Servetini bu ziyaret için vakfeder. İşte bu hâdisi Mevlid-i Receb'in aslımı teşkil eder. Bu mevlidde Mevlid-i Kebirde olduğu gibi büyük çadırlar kurulmaz, kutlamalar dar bir alanda gerçekleşir. Konaklama yerlerindeki (menzileler) ihtifallerle sınırlıdır. Bu da diğerleri gibi sekiz gün sürer. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 390.

renler, bütün tarikat mensuplarının kurdukları çadırlarda, yaptıkları âyinler ve ikramlar, büyük bir şenliğe vesile olmaktadır.²²

Bedevilikte esas olan kalbî zikir olmakla birlikte, zamanla cehrî zikir de önem kazanmış, oturarak (kuûdî) veya ayakta (kıyâmî) yapılmıştır. Bedeviyye âyini sırasında dervişlerin heyecanı artınca, birbirlerine sarılarak zikre devam etmelerine “Bedevi topu”²³ denilmiştir. Bedeviyye’nin bu zikir merasimleri son derece coşkulu, tempolu ve ritmik bir dokuya sahiptir. Afrika ve Mısır’a ait yerel kültürel değerlerin etkisi ile tarikat müntesiplerinin zikir esnasında sınırsız bir coşkuya sahip oldukları görülmektedir. Bedevîler her ne kadar, sünnî akidelere bağlılıklarını her fırsatta dile getirmiş olsalar da Ahmed Bedevî’nin cezbeli ve taşkın kişiliği tarikatın mensuplarına ve ritüellerine de sirayet etmiştir.²⁴ Beyyûmiyye’nin kurucusu Ali el-Hicâzî el-Beyyûmî (ö. 1182/1768) Bedevî zikir usullerini ihya etmiş; şiddetlendirmek suretiyle daha canlı bir hale getirmiştir.²⁵ Kocamustafapaşa’daki Ağačkakan Bedevî Dergâhı ve Eyüp

²² H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, s. 270-1.

²³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB yay., İstanbul 1983, c. I, s. 192; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 270-1.

²⁴ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 462.

²⁵ ‘Bedevî zikri’ ile ‘Beyyûmî zikri’ arasındaki farka gelince; Bedevîler zikir esnasında vücutlarını bele kadar büküp kollarını serbest bırakırlarken, Beyyûmîler vücutlarını bükünce kollarını önce göğüslerine çapraz olarak koyarlar, sonra başlarını kaldırıp doğrulurken ellerini çırparlardı. Beyyûmîlerde usûl, “yâ Allah” nidâsı ile, önce kolları göğüs üzerinde kavuşturarak başı eğmek ve müteâkiben başı kaldırarak, elleri birbirine çarpmaktır. (Bkz. J. Spencer Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford University Press, Oxford 1971, s. 80; C. L. Huart, “Beyyûmiyye”, *İA*, c. II, s. 593.) İstanbul’da icra edilen Beyyûmî zikrini ise Tanman, şu şekilde târif etmektedir: Dervişlerin kendi eksenleri etrafında ayaklarını oynatmadan, çeşitli esmâlara uygun olarak (yâ Allah, Allah yâ Dâim, Allah Hayy, yâ Kayyum v.s) sağa ve sola dönmeleri sûretiyle icrâ edilirdi. Dizlerinin hafifçe yaylanması, sağa dönüşte sol kolun, sola dönüşte sağ kolun göğüs hizasına getirilmesi söz konusudur. Bkz. M. Baha Tanman, “Bedevîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Trih Vakfı Yay., İstanbul 1994, c. II, s. 121.

İslambey Bedevî Tekkesi'nin Beyyûmî olduğu ve Beyyûmî zikrinin Osmanlıların son devirleriyle, Cumhuriyetin ilk yıllarında Eyüp-İslambey Bedevî Dergâhı'nda icra edildiği bilinmektedir.²⁶

Bedeviyye tarikatının hizb ve evradı ise şu şekildedir:

Eûzu Besmele,

Fatiha suresi (Bir defa),

Kevser suresi (on defa),

İhlas suresi (on defa),

Muavezeteyn (bir defa),

"ve ilâhukum ilâhun vâhid" (Bakara 2/163),

Âyete'l-Kursî,

"Lillâhi mâ fi's-semâvâti..." (Bakara 2/284-286),

"Yâ erhamer-râhimîn..." (A'râf 7/151; Yusuf 12/64),

"İnnemâ yurîdullahu li-yuzhibe anküm..." (Ahzab 33/33),

"İnnallahe ve melâiketehû yusallune..." (Ahzab 33/56).²⁷

Evrad, salli ve barik dualarından sonra uzunca bir salavât-ı şerife ile son bulur. Tesbih şekli ise şöyledir:

Subhanellah, (Otuz üç defa),

Elhamdulillah, (Otuz üç defa),

Allahu Ekber, (Otuz üç defa),

Kelime-i tevhid (bir defa),

İstiğfar (100 defa),

Salât u selâm (100 defa).²⁸

²⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, "Beyyûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul 1992, s. 99.

²⁷ Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 139.

²⁸ Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 139.

Bu tesbihler her farz namazdan sonra günde beş defa, bu mümkün olmazsa sabah ve yatsı namazlarından sonra, o da mümkün olmazsa günde bir defa okunur. Bedeviyye'de haftanın günlerine göre de evrad ve ezkar vardır:

Pazar: Salat ve selam (50 veya 100 defa), Elhamdulillah, Allahu Ekber (en az 100 defa).

Pazartesi: Subbûh, Kuddûs (En az 100 defa)

Salı: Subhane'l-Kadîr, el-Muktedir.

Çarşamba: Subhane zi'l-mülki ve'l-meleket.

Perşembe: Subhanellahi ve bihamdiki (1000 defa).

Cuma: Subhane zi'l-ızzı ve'l-ceberût (100 ile 1000 defa).

Cumartesi: Lâ havle ve la kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-azîm (100 defa).²⁹

Ahmed Bedevî'nin dua ve hizibleriyle âdâb ve erkânını konu alan eser ve menakıbnamelerin en meşhurları şunlardır:

Abdussamed b. Abdullah el-Mısrî'nin *el-Cevâhiru's-seniyye fi'n-nisbe ve'l-kerâmâti'l-Ahmediyye*'si (Mısır 1288),

Nureddin b. İbrahim el-Halebî'nin *en-Nasîhatu'l-Aleviyye fi beyâni hüsnî't-tarîkati'l-Ahmediyye*'si (Ezher Ktp., nr. 1540),

Zebîdî'nin *Ref'un-nikâb'ı*, Hasan Raşid el-Meşhedî'nin *en-Nefehâtu'l-Ahmediyye ve'l-cevâhiru's-Samedâniyye*'si (Mısır 1321),

Muhammed b. Selâme'nin *el-Mekâsîdu'l-Muhammediyye fi'l-menâkıb'ı'l-Ahmediyye*'si,

²⁹ Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 139.

Ali b. Muhammed Adevî el-Mâlikî'nin *Şerhu Salavâti Seyyid Ahmed el-Bedevî'si*,

Mustafa b. Kemaleddin el-Bekrî'nin *el-Feyzü'l-Ehadi'r-Rûmî ala Salavâti Seyyid Ahmed el-Bedevî'si*,

Harîrîzâde'nin *Fevâihu ezhâri'l-hakâik ve levâihu ebvâri't-turuk'u*.³⁰

Tarihî süreç içerisinde gerek kişilikleri gerekse etkinlikleri ile tanınan meşhur Bedeviyye şeyhlerini de şu şekilde sıralayabiliriz.

Abdülâl el-Ensârî (ö. 733/1333),

Zeyneddîn Abdurrahman (ö. 754/1353),

Nûreddîn Ali Ebû Muhammed (ö. 789/1387),

Şemseddîn Muhammed (ö. 842/1438),

Şihâbeddîn Ahmed (ö. 846/1442),

Zeyneddîn Abdülkerim b. Ali b. Ali Nûreddîn (ö. 862/1457),

Cemâleddîn Sâlim (ö. 897/1491),

Burhâneddîn İbrâhim el-Esmer,

Şemseddin Muhammed el-Ebyaz (ö. 922/1516),

Zeyneddîn Abdülkerim (ö. 965/1557),

Abdülmeccid b. Abdülkerim (ö. 1018/1609),

Kerîmüddîn Ahmed b. Abdülmeccid.³¹

Bedeviyye tarikatının şubelerine gelince, öncelikli olarak Halife Abdülâl'in zamanında yapılan dört ev tanzimi şeklinde gerçekleşen şubelendirilmeden bahsedebiliriz. Bu dört evi, tarikatın ilk şubeleri olarak da düşünebiliriz. Doğrudan Seyyid el-Bedevî'den ahd alanların teşekkül ettirdikleri bu şubelerin isimleri şu şekildedir:

³⁰ Kara, *Dervişin Hayatı*, 141.

³¹ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 341-346.

1. Muhammed el-Kennâs es-Sütûhî'ye nisbet edilen tarîkat-i Kennâsiyye-i Ahmediyye,
2. Ashâb-ı sûtûh'tan Ramazan el-Eş'as es-Sutûhî ve yeğeni Abdullah Menûfi (ö. 748/1347)'ye nisbet edilen tarîkat-i Menâyife-i Ahmediyye,
3. Seyyid Ömer eş-Şinnâvî es-Sütûhî'ye nispet edilen tarîkat-ı Selâmiyye ve Merâzika-i Şinnâviyye-i Ahmediyye,
4. Şeyh İsmail el-İnbâbî (ö. 790/1388) ve oğlu Yusuf el-İnbâbî (ö. 822/1419)'ye nispet edilen tarîkat-i İnbâbiyye-i Ahmediyye.

Bu dört evden her biri 'Beytü'l-Kebîr' olarak bilinir. Bu kollar, Seyyid Bedevî'den sonra iki ya da ikibuçuk yüzyıl boyunca Tanta'da Ahmed Bedevî türbesinde oturan halifenin gözetiminde kalmışlardır. On altıncı yüzyılın ilk dönemlerinde gerçekleşen bir değişiklik, bu dört evdeki her bir şeyhin mensupları üzerinde gerçekleşen fiilî otoritesi, dönemin 'halîfetü'l-makâm'ı olan Abdülmecid (ö. 965/1557) tarafından da 'hukukî' olarak tanınmıştır. Seyyid Bedevî'nin türbe ve camiine ilave edilen yeni bölümler de bunun bir kanıtı olup bu dört evin resmî temelini oluşturmaktadır. Daha sonra bu dört koldan diğer kollar meydana gelmiştir.³² Tarîkatın Mısır geleneklerine hızla adapte olmasını sağlayan Abdülâl'den sonra kendilerini Bedeviyye'ye nispet eden pek çok grup oluştu. Bunlar, genellikle farklı bölgelerde, birbirinden bağımsız topluluklardı.³³ Bedeviyye'nin ortaya çıkan bu kollarını şu şekilde sıralayabiliriz:

³² Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 354.

³³ Trimmingham, *The Sufi Orders*, s. 81.

Halebiyye,
Zâhidiyye,
Şinnâviyye,
Sütûhiyye,
Şuaybiyye,
Beyyûmiyye,
Alvâniyye,
Abdülâliyye,
Bernesiyye,
Cevheriyye,
Hamûdiye,
Teskiyâniyye,
Şa'râviyye,
Metbûliyye,
Bundâriyye,
Münâviyye,
Fergâliye,
Sâibiyye,
Aşîbiyye,
Evlâdü'n-Nûh,
Şurunbâbiliyye,
Kabûliyye,
Halîliyye,
Arabiyye.³⁴

³⁴ Kara, *Dervişin Hayatı*, 140.

Tarîkat silsilesinin Hz. Ali'ye ulaşması, tarîkat pîrinin Hüseyinî kabul edilmesi ve Nûr-ı Muhammedî anlayışına sahip olması nedeniye Bedeviyye, zaman içinde Alevî-meşrep bir tasavvufî mektep olarak görülmüştür. Gerek Ahmed Bedevî'nin halk üzerindeki hâkimiyeti gerekse tarîkatın yaygınlık kazanması sonucu Bedeviyye dergâhları oldukça zengin malî kaynaklara sahip olmuştur. el-Melikü'z-Zâhir Baybars ve Sultan Kayıtbay gibi Memluklu sultanlarının Bedevilere ve Tanta'daki Bedeviyye Tekkesi'ne ilgi göstermeleri, tarîkat mensuplarının siyasî hayatla olan münasebetleri konusunda bilgi vermektedir. Mısır'daki Bedeviyye kültürü sadece tasavvuf tarihi araştırmalarına değil ediplere de bolca malzeme verebilecek bir zenginliğe sahiptir. Abdülhakim Kasım'ın *Eyyâmu'l-İnsan* adlı romanının esas malzemesi bu kültürdür.³⁵

Bedeviyye tarîkatının İslâm coğrafyası içindeki dağılımına gelince; Trimmingham Bedeviyye'nin İslâm coğrafyası içindeki dağılımını; Hicaz, Suriye, Türkiye, Libya ve Tunus olarak belirtmektedir.³⁶ Bununla birlikte Bedeviyye, Mısır dışında pek yaygınlık kazanmamıştır. Hatta Kuzeybatı Afrika'da yaygın olan tarîkatlar arasında bile görünmemektedir.

Mısır'ın Delta bölgesinde, Tanta kasabasında metfun bulunan Seyyid Ahmed Bedevî (ö. 675/1276) tarafından XIII. asrın ikinci çeyreğinde kurulan Bedeviyye, İstanbul'a XVIII. asrın ilk çeyreğinde girmiştir. Osmanlı başkentindeki en eski Bedevî merkezi Eburrizâ Tekkesi, tarîkatın İstanbul'da bilinen ilk temsilcisi ise Kasımpaşa'da sakin olan, Ebur-

³⁵ Kara, *Dervişin Hayatı*, 140.

³⁶ Trimmingham, *The Sufi Orders*, s. 240.

rızâ Efendi olarak tanınan Şeyh Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1152/1739) dir.³⁷ Ancak 1041/1631 tarihli ve üzerinde;

“Mâlik-i ilm-i ledün vâsıl-ı sırr-ı nebevî

Zübde-i Âl-i Muhammed Seyyid Ahmed Bedevî”

yazılı bir kitabenin İslâmbey Camiinde bulunması, Eburrizâ Efendi'den daha önce İstanbul'da Bedeviyye tarikatı mensuplarının bulunma ihtimalini düşündürmektedir. Benzer şekilde, Evliya Çelebi de Bursa'da bir Bedeviyye tekkesinin varlığından bahsetmektedir. Buna göre Bedeviyye tekkeleri kurulmadan önce Bedeviyye mensuplarının İstanbul'da buldukları, fakat müesseseleşip organize olamadıkları anlaşılmaktadır.

On sekizinci asırda İstanbul'da faaliyet göstermeye başlayan tarikatlardan biri olarak Bedevîliğin bu asırda faaliyet gösteren on büyük tarikat içinde onuncu sırada yer aldığı görülmektedir. Diğer tarikatlara mensup şeyhler içerisindeki Bedeviyye şeyhlerinin oranı, %0,49 olarak tespit edilmiştir.³⁸ İstanbul'da müesseseleşmekle birlikte, Bedeviyye tarikatı Anadolu'ya nüfuz edememiş³⁹ ve Anadolu'da taraftar kitlesi edinmemiştir.⁴⁰

On sekizinci yüzyıldan itibaren İstanbul'da kurulmaya başlanan Bedeviyye tekkelerini; Beyoğlu'nda Eburrizâ Tekkesi,⁴¹ Kasımpaşa'da

³⁷ Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı, Sûfinin Kelâmı Hal Tercümelere-Tarikatlar-İstilahlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, 141.

³⁸ Ramzan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 561.

³⁹ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayıncılık, II.Baskı, İstanbul 2001, s. 17.

⁴⁰ Gölpinarlı, Abdülbâki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılâp ayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997, s.196-197.

⁴¹ Eburrizâ Tekkesi, Beyoğlu-Kasımpaşa ile Tatavlı (bugünkü Kurtuluş) semtlerinin sınırında, Hacı Ahmed Efendi Mahallesi'nde, Eburrizâ Dergâhı Sokağı ile Eburrizâ Çıkmazı'nın

Arapzâde Tekkesi,⁴² Fatih Koca Mustafa Paşa'da Ağaçkakan Tekkesi,⁴³ Eyüp'te İslâm Bey Tekkesi,⁴⁴ Üsküdar'da ise Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi,

kavşağında yer almaktadır. Eburrizâ Tekkesi, Eburrizâ Şeyh Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi tarafından tesis edilmiştir. XVIII. asrın ilk çeyreğinde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Dergâh, 1264/1847 tarihinde Sahnâf Emîn Efendi tarafından tamir görmüştür, Tekke 1930'lu yıllarda yok olmuştur günümüze ancak türbe ve birkaç mezar taşı kalmıştır. Eburrizâ Tekkesi'nde postnişin olan şeyhler sırasıyla; Eburrizâ Şeyh Mehmed Efendi (ö.1152/1739-40), Bosnevî el-Hâc Mehmed Efendi (ö.1180/1766-67), Bosnevî'nin damadı Seyyid Mehmed Şehâbeddin Efendi (ö.1234/1818), Seyyid İsmail Bedreddin Efendi (1292/1875), Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi (1312/1894)'dir. Sefine'deki listede tekkenin âyin günü Pazar ve son şeyhinin Nureddin Efendi olduğu görülmektedir. M. Baha Tanman, "Ebû'r-Rizâ Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, c. III, s. 122-123; Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 557-559; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan yayınları, İstanbul 2003, s. 596.

⁴² "Arapzâde Tekkesi", Âmâ İbrahim Efendi tarafından 1244/1828 tarihinde Kasımpaşa, Küçük Piyale Mahallesi'nde tesis edilmiştir. Bundan sonra Arapzâde Şeyh Mustafa Efendi (ö.1255/1839), oğlu Şeyh Aziz Mahmud Efendi (1263/1846) ve torunu Attar Şeyh Ali Rızâ Efendi (1250/1834-1328/1910) geçmiştir. Vassâf'ın listesinde tekkenin âyin günü Salı ve son şeyhinin Enver Efendi olduğu kayıtlıdır. Bkz. Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 596.

⁴³ Koca Mustafa Paşa'da, Ali Fakih Mahallesi'nde 1256/1840 tarihli "Ağaçkakan Tekkesi" ni el-Hâc Ahmed Niyazi Efendi (ö. 1294/1877) bina etmiş, yerine halifesi oğlu Mustafa Aşkı (ö. 1290/1873), torunu Şeyh Mehmed Arif Efendi (ö. 1301/1883) ve Arif Efendi'nin oğlu Mustafa Nailî Efendi (ö. 1326/1908) geçmiştir. *Sefinedeki* listede âyin günü Çarşamba olan Tekke'nin son şeyhinin Şeyh Niyazi Efendi olduğu görülmektedir. Jön Türklerle ilişkisi olduğu rivayet edilen Şeyh Nailî 1303/1885'te postnişin olmuştur. Paris'le haberleşen şeyhin mektupları hükümetçe ele geçirilince üç kardeşi ve aile efradıyla Trablusgarp'a sürülmüştür. 1314/1896 tarihinde Mısır'a kaçan şeyh, daha sonra Trablusgarp Seraskeri Recep Paşa ile İstanbul'a gelmiş, 1326/1908 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 597.

⁴⁴ Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ümerâsından İslâm Bey tarafından 1519-1520 Eyüp'te inşa ettirilen İslâm Bey Mescidi, daha sonraki zamanlarda minber ilâvesiyle câmiye dönüştürülmüştür. Yanına 1700 yılında bir çeşme yaptırılan İslâm Bey Camiine, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, Mısırlı Şeyh Haseneyn el-Ahmedî tarafından meşihat konulmuş ve 'Bedevî Âsitânesi' olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bugün yine İslâm Bey Camii olarak hizmet vermektedir. Haseneyn Efendi'den sonra M. Aşir Efendi ve oğlu Şeyh Hafız İbrahim Efendi postnişin olmuştur. İslambey Tekkesi, Mısır kökenli şeyhlerin yanında, Mısırlı zenbircilerin ve Mısırlı yolcuların uğrak yeri olmuştur. Bkz. Vassâf, *Sefine*, c. V, s. 307; M. Baha Tanman, "İslambey Mescidi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, c. IV, s. 209-210.

Şeyh Hâmil Efendi Tekkesi, Hüseyin Efendi Tekkesi ve Ahmed Efendi Tekkesi olarak sıralayabiliriz.

1. Şeyh Hasîb Efendi Tekkesi

Hasib Efendi Tekkesi, on sekizinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde Üsküdar'da Nakşibendiyye'ye bağlı olarak kurulmuştur. 1199/1784-85 tarihli tekkeler listesinde dergâh, "Edhemî Mehmed Efendi zâviyedârı Seyyid Hasib Efendi" adı ile kaydedilmiştir. Bu kayıt, tekkenin en geç 1190/1776-77 tarihinde tesis edilmiş olduğuna delalet eder. Tekkenin banisi olarak Nakşibendiyye şeyhi Hasib Efendi, 18 Muharrem 1210/04 Ağustos 1795 tarihinde, 74 kitaplık bir kütüphane kurmuştur. Kitapların hepsi tasavvufa dair eserler olup korunması görevi tekkenin şeyhlerine şart koşulmuştur.⁴⁵

İkinci Bedevî postnişininden dolayı "Şeyh Sadık Efendi Tekkesi" olarak da anılan Şeyh Hasib Efendi Tekkesi, Üsküdar'da Toptaşı caddesi ile Tabaklar mahallesi arasında, Balcılar yokuşu ile Devran sokağının birleştiği yerde; Devran sokağının sol köşesinde bulunmakta idi.⁴⁶ Devran günü, başlangıçta Cumartesi günü iken,⁴⁷ daha sonraları Pazartesi gününe alınmıştır.⁴⁸

Yakın zamanlara kadar arsası duran tekkenin, şimdi yerinde apartmanlar bulunmaktadır. Sokağın tam köşesinde Hasib Efendi'nin, bakımlı olan kabri hâlen durmaktadır. Tamir sırasında yanlışlıkla üzerine

⁴⁵ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 531.

⁴⁶ Tekkenin yeri tapuda 262 ada 10/11 parsel olarak kayıtlıdır. Bkz. Mustafa Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, Kırk Kandil Yay., İstanbul 1994, s. 262.

⁴⁷ Özdamar, *Dersââdet Dergâhları*, s. 262.

⁴⁸ Vassaf, *Sefîne*, c. V, s. 307; Sâlim Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, haz. Ahmed Yüksel Özemre, Üsküdar Belediyesi, 2004, s. 61.

'Hüseyin Baba' diye yazılmıştır. Kabrin karşısında Vâlîde-i Atîk vakfından yaptırılmış bir çeşme mevcuttur.

1227/1812 tarihinde Bedevîliğe bağlı olarak ikinci defa ihya edilen tekke; Şeyh Mehmed Hasib Efendi,⁴⁹ Seyyid Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1227/1812),⁵⁰ Kalpakçı Şeyh Mustafa Rızâeddin Efendi (ö. 1255/1839),⁵¹ Mehmed Sadık Efendi (ö. 1278/1861),⁵² Abdülhalim Efendi (ö. 1319/1901)⁵³ ve Seyyid Ali Efendi (ö. ?)⁵⁴ şeyhlik vazifesini yürütmüşlerdir.

2. Şeyh Hâmil Efendi Tekkesi

Hâmil Efendi Tekkesi,⁵⁵ Beylerbeyi Bedevî Dergâhı, Tımâriye Dergâhı ve Settâriye Dergâhı gibi isimlerle de tanınmaktadır. Dergâh Beylerbeyi, Arabacılar sokağı ile Eski Dîbek sokağının kesiştiği köşede

⁴⁹ Doğum ve vefat tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Hasib Efendi, Nakşibendiyye ve Celvettiyyeden müstahleftir. *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiye* ile *Menâkıb-ı Ahmed Yekdest ve Mehmed Emin Tokâdî* isimli eserlerin müellifidir. Türkçe olarak kaleme alınan ikinci eseri, adından da anlaşılacağı gibi, Nakşibendiliğin Müceddidlik koluna mensup Yekdest Ahmed Guryânî ve halifesi Mehmed Emin Tokâdî hakkında kaynaklarda tesadüf edilmeyen bilgiler ihtiva etmektedir. Eser, Tokâdî'nin halifelerinden Yahyâ Efendi (ö.?) tarafından müsvedde olarak hazırlanmıştır. Ancak temize çekmeye ömrü vefa etmemiş ve bu nedenle halifesi Hasib Efendi (ö.?) tarafından tamamlanmıştır. *Sefîne-i Evliyâ* müellifi Hüseyin Vassâf (ö. 1348/1929) bu eserden övgüyle bahsetmektedir. Seyyid Hasib Üskü-dârî, *Menâkıb-ı Ahmed Yekdest ve Mehmed Emin Tokâdî*, Millet Ktp, Ali Emîrî Şer'iyye, nr. 1103, Ayrıca bk. İÜ. Ktp, TY, nr. 6480; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 62; Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 30-31.

⁵⁰ Hasib Efendi'den sonra tekkenin ikinci ve son Nakşibendiyye şeyhidir.

⁵¹ Tekkeyi ikinci kez yaptırdığı için ikinci bani olarak bilinir. Dergâha aynı zamanda Bedeviyye meşihatını koyan Mustafa Rızâeddin Efendi, kendi devrinde tekkenin hüviyetini değiştirmiştir.

⁵² Mustafa Rızâeddin Efendi'nin oğludur. Tekke onun ismiyle de anılmıştır.

⁵³ 1847'de doğan Abdülhalim Efendi Mehmed Sadık Efendi'nin oğludur. 1901 yılında vefat etmiştir.

⁵⁴ 1271/1855 senesinde doğan Seyyid Ali Efendi, Abdülhalim Efendi'nin kardeşidir. Tekkenin son postnişini olup vefat tarihi belli değildir. Ali Efendi devrinde, tekke kendisinden ve ailesinden başka bir de derviş bulunmaktaydı.

⁵⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. V, s. 307.

bulunmaktaydı. İlk şeyhi Mustafa İzzet Efendi tarafından 1880 yılının Ağustos ayında inşasına başlanan tekkenin ikmali, oğlu ve tekkenin ikinci postnişini Şeyh Hâmil Efendi tarafından 1883'te gerçekleştirilmiş ve genişletilmiştir. Dergâh, esasen bina ve inşasıyla Bedeviyye Tarîkatı adına tesis edilmiştir. Dergâh, vakfiyesi gereği kurucusunun meşihatta bulunan evladına şamil kılınmıştır.⁵⁶

Dergâh on odalı haremlik, altı odalı selâmlık ve kubbeli semahanedenden oluşan ahşap yapı ile kâgir türbeden ibaretti. Bahçesinde havuz bulunmaktaydı. Türbe kapısının üzerindeki kitabede Üsküdar Selimiye Nakşî Dergâhı şeyhi Mehmed Saîd Efendi (ö. 1313/1895)'ye ait şu dörtlük yazılıdır:

*Bu makâmın sâhibi bil mürşid-i âgâhtır
Hâmil-i sırr-ı tarîkat ârif-i billâhtır
Men erâde'l-feyze fe (li) yedhul ilâ ebvâhihi
Her sözü tefsîr-i hâlî sanma meçhûlâtır.*⁵⁷

Dergâhtaki bir diğer kitâbe ise Şeyh Hâmil Efendi'nin vefatına tarih düşen Bâkî Efendi'nin manzûmesidir. Şöyle ki:

*Zîkr ü tevhîd ile ikmâl eyleyip enfâsını
Eyledi Hâmil Efendi azm-i dergâh-ı visâl*

*Seyyid-i Tanta'ya bende şeyh-i Rûşen dil idi
Çâker-i Âl-i Abâ, sâhib-i vecd-i kemâl*

⁵⁶ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1996, s. 108.

⁵⁷ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 535.

*Dergâhın melce eder idi sâlikîn-i râh-ı aşk
Meclisinde zevk-i rûhânî bulurdu ehl-i hâl*

*Âlem-i celvetten etti halvet-i vakte güzer
Ârif-i billâh kıldı kasd-ı kurb-i rû-i celâl*

Kub-ı sibteynü Ali'den oldu târih tamam

Hâmil-i sırr-ı tarîkat göçtü dünyâdan bu sâl. 1322/1904⁵⁸

Dergâh ve türbe 1946 yılında tamamen harap olunca, türbede yatan zevatın tüm kabirleri Nakkaştepe Kabristanında yatan Osman Efendizâde Seyyid Şeyh Mustafa İzzet Efendi'nin yanına nakledilmiştir.

Dergâhın şeyhleri sırasıyla şunlardır: Şeyh Mustafa İzzet Efendi (ö. 1301/1883),⁵⁹ Şeyh Hâmil Efendi (ö. 1322/1904)⁶⁰ ve Şeyh Mehmed Râmi (Gülman) Efendi.⁶¹

⁵⁸ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 535-536.

⁵⁹ Halvetiyyenin Şabâniyye koluna mensuptu. Bir süre sonra şeyhlikten çekilerek dergâhın şeyhliğini tamamen oğluna bırakmıştır 1301/1883 tarihinde vefat eden Şeyh İzzet Efendi Nakkaştepe Kabristanına defnolunmuştur.

⁶⁰ Mustafa İzzet Efendi'nin oğlu olan Hâmil Efendi, 1246/1830 doğumludur. Saltanat-ı seniyye memurlarındandır. İstavroz Bedevî Tekkesi şeyhi Hüseyin Hıfzı Efendi'den Bedeviyye icazeti almıştır. Dergâha Bedevî meşihatını koydurtmuştur. 24 Mayıs 1904'te vefat eden Hâmil Efendi, türbesinde medfûndur. Bkz. Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, s. 59.

⁶¹ 1300/1882-83 yılında doğan Râmi Gülman, Şeyh Hâmil Efendi'nin oğludur. İlk mektebi Beylerbeyi Abdullah Ağa Mektebinde, Rüştüye tahsilini Beylerbeyi Rüştüyesi'nde, İdâdî tahsilini ise Vefâ İdâdisi'nde (lisesinde) ikmal edip daha sonra Mülkiye'den mezun olmuştur. Eğitimi müteakip Hâriciye Nezâreti Mektubî Kalemî'nde bir müddet çalışıp istifa etmiş, daha sonra Mâliye Nezâreti Muhassasât-ı Zatiye Müdüriyetinde memur olmuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça okuyup yazabilen Şeyh Râmi Efendi'nin *Tuhfetü'l-ahbâb fi fezâilî'l-ashâb ve Feyzû'l-ulvî fi menâkibi'l-Bedevî* isimli iki eseri mevcuttur. Dergâhın üçüncü ve son postnişini olan Râmi Efendi, 1321/1903-4 tarihinde Eyüp İslâm Bey Bedevî Dergâhu post-nişini Şeyh Hâfız İbrâhîm Efendi tarafından resmen iclâs ettirildiğini beyân etmiştir. Şeyh Râmi Efendi'nin üç halifesi olmuştur. Bunlardan ikisi kendisi hayattayken

Hâmil Efendi Dergâhının âyini Pazar günleri gerçekleştirilmiştir.⁶² Râmi Gülman'ın verdiği bilgilere göre, tekkenin türbesinde medfûn olan şahıslar şunlardır:

1. Seyyid Mehmed Hâmil Efendi (ö. 1321/1904)
2. Hâmil Efendi'nin büyük kızı Fatma Hüsniye Hanım (ö. 1332/1914)
3. Dergâh'ın dervişlerinden Seyyid Mehmed Atâ Efendi (ö. 1314/1896)
4. Dergâh'ın müridlerinden Hatice Hûriye Hanım (ö. 1320/1902);
5. Fatih, Şerbetdâr Rifâî Dergâhı şeyhi Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1333/1915).⁶³

3. Hüseyin Efendi Tekkesi

Dergâh, şöhretinden dolayı Bedevî Tekkesi, banisi ve ilk şeyhinden dolayı Hüseyin Hıfzı Efendi Tekkesi ve tekkenin tanınmış ikinci seccâdenişinin ismiyle Şeyh Seyyid Efendi Tekkesi olarak da anılmaktadır. Beylerbeyi'nde Abdullah Ağa Mahallesi'nde Seyyid Hüseyin Hıfzı Efendi tarafından 1271/1854'te kurulan Hüseyin Efendi Tekkesi,⁶⁴ Üsküdar İlçesi, Beylerbeyi'nde, İstavroz Deresi, Abdullah Ağa Mahallesi, Bedeviyye Tekkesi Sokağı'nda yer almaktadır. Tevhidhânesi, harem ve

vefat etmiştir. Diğer üçüncüsü ise kendisinden icazet aldığı Şeyh Hâfız İbrâhim Efendi'nin oğlu Hâfız Hakkı Efendi'dir. Hâfız Hakkı Efendi, Eyüp İslâm Bey Tekkesi'nin son postnişini olmuştur. Râmi Gülman dervişlerinin yaklaşık 70-80 kişi olduğunu söylemektedir. Bkz. Albayrak, *Osmanlı Uleması*, c. V, s. 108.

⁶² Vassaf, *Sefîne*, c. V, s. 307.

⁶³ Yorgancıoğlu, *Üsküdar*, s. 60.

⁶⁴ M. Baha Tanman, "Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., c. VII, s. 167-168.

selâmlık bölümlerinden oluşmaktadır. Kuruluşundan 1925 tarihine kadar Bedevîliğe bağlı kalmıştır. Günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.⁶⁵

Hıfzı Efendi'nin yaptırdığı tevhidhâne, selâmlık ve harem bölümlerine 1916 yılında Sultan V. Mehmed Reşad'ın dördüncü hazinedarı ve Seyyid Mehmed Saîd Efendi'nin müridi Dürefşan Kalfa'nın yaptırdığı mutfak ve türbe ilavesinden sonra bazı ufak tefek tamirler dışında, tekkenin, yıkılana dek ilk hâlini koruduğu bilinmektedir. 30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili kanunun neşrinden sonra Vakıflar İdaresine geçen Bedevî tekkesi, bakımsız kalmış ve 1940 yılından itibaren çökmeye başlamıştır.⁶⁶

Hüseyin Efendi Tekkesinde âyin, Mehmed Saîd Efendi zamanında Perşembe, Nesib Efendi zamanında ise Cumartesi günü gerçekleştirilmiştir.⁶⁷

Çengelköy Bedevî Tekkesi ile Üsküdar Toptaş'ında bulunan Bedevî Tekkesi, Şeyh Hüseyin Hıfzı Efendi'nin yetiştirdiği müritlerin başında bulunduğu tekkelerdir. Bu anlamda İstavroz'daki Bedevî Tekkesi, Anadolu Yakasında bulunan Bedevî tekkeleri için âsitâne niteliğindedir.⁶⁸

Hüseyin Hıfzı Efendi, 1854-55 yılında tekkeyi inşa ettirdikten sonra, 1273/1856 tarihinde vakfiyesini yapmıştır. Türbe ile tevhidhâne arasını ayıran bir duvarın bulunmadığı İstavroz Tekkesi'nde tevhidhâne ile türbenin bütünleştiği görülmektedir. Tekkede mevcut kitâbelerden biri, Şeyh Hüseyin Efendi'nin 1854-55 yılında tekkeyi tevhidhâne ve harem binasından müteşekkil bir bütün olarak inşâ ettirdiğini belirtirken,

⁶⁵ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 597.

⁶⁶ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 498.

⁶⁷ Vassaf, *Sefine*, c. V, s. 307.

⁶⁸ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 519.

bir diğeri ise 1916 yılında Dürefşan Kalfa'nın tevhidhâneye ek olarak türbeyi ve mutfak bölümünü inşâ ettirdiğini dile getirmektedir. Tekkenin inşasından önceki bir tarihe (1845-46) ait olduğu düşünülen üçüncü bir kitâbe ise bu inşâdan önce de burada bir tekkenin olabileceğini ya da bu tekkenin buraya başka bir yapıdan taşındığını düşündürmektedir. Tekkeye ait olduğu tespit edilmiş eşyalardan bir diğeri de Osmanlı armalı bakır bir dergâh kazanıdır. Kazanın dört kulpundan ikisinin arasında ve ağız kenarına yakın olan yerde, 4 mm. kalınlığında ve 17 çarpı 21 ölçüsünde, dökme pirinçten yapılmış yazılı bir plaka bulunmaktadır. Dokuz adet bakır çivi ile perçinlenerek tutturulan bu plakanın üst ortasında klasik Osmanlı arması, üst iki yanında ağızları yukarı doğru bakan iki ay yıldız ve alt iki yanında ise yine ağızları yukarıya bakan yıldızsız iki ay bulunmaktadır. Plaka üzerine kazıma tekniği ile yazılmış yazıda bu kazanın, Padişah Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın dadısı Şemsi Nur Hanım tarafından 1328/1910 yılında vakfedildiği beyan edilmektedir. Araştırmacılar, tekkenin kalıntıları arasından tevhidhânedeki mihrab kısmında yer alan Bedeviyye tacının on iki dilimli tepeliğini, Bedeviyye tarikatına ait sancakları buşmuşlardır. Her ne kadar bu sancaklar, lime lime olmuş bir halde ve bir köşeye bırakılmış vaziyette bulunsalar da bunlar, dokumalarının kalitesi ve renklerinin canlılığı ile dikkatlerden kaçmamıştır. Ayrıca türbede; üç âdet tekke sancağı, ayaklı antika bir saat ve üç adet hat yazılı levha bulunduğu da kaydedilmektedir.⁶⁹

⁶⁹ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 499-505.

İstavroz Tekkesi'nin şeyhleri ise sırasıyla şunlardır. Şeyh Hüseyin Hıfzı Efendi,⁷⁰ Şeyh Saîd Efendi⁷¹ ve Seyyid Nesib Efendi.⁷²

⁷⁰ Bilecik'in Pazaryeri köyünden olup daha sonra İstanbul'a gelmiş, Demirkapı civarındaki medreselerin birinde tahsilini tamamlamış, Demirkapı Şeyh Camii'nde Bedevî âyini icrâ eden Hilmi Efendi'ye intisâb etmiş ve onunla birlikte hac görevini ifâ etmek üzere Mekte-i Mükerrema'ye gitmiştir. Hilmi Efendi'nin hacta vefatı ile İstanbul'a dönmüş ve Kocamustafapaşa'da Ali Fakih mahallesinde Ahmed Niyâzî Baba Dergâh'ında Ahmed Niyâzî Baba'dan icâzet aldıktan sonra Beylerbeyi İstavroz Camii'nde imtihanla ibrâz-ı ehliyet göstererek âyin yapmaya el almıştır. İlk âyini Beylerbeyi Kalaycı Şükrü Sokağı'nın başında bulunan evde icrâ etmiştir. Sonradan şimdiki tekkenin bulunduğu yere geçmişlerdir. Evlâdı olmadığından meşihatını halifesi Seyyid Saîd Efendi'ye bırakan Hüseyin Hıfzı Efendi, 5 Safer 1302/23 Aralık 1884 tarihinde vefat edip tekkenin türbesine defnedilmiştir. Önde gelen halifelerinin isimlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz: **Hacı Bedreddin** (ö. 1303/1885-86), **Hüseyin Hilmi Baba**, (ö. 1322/1904-5), **Üsküdarlı Şeyh Halim Efendi**, **Çengelköy Bedevi tekkesi şeyhi Ahmed Râsih Efendi**, Beylerbeyi Settârîye Tekkesi şeyhi **Muhammed Hâmil Efendi**, **Harbiye Nezâreti mektûbîsi Ali Yaver Bey**, **Debreli İmam Ahmed Şükrü Efendi** (ö. 1317/1889-1900), **Sütçü Mustafa Efendi**, **Şeyh Sâlih Efendi**, Enderun Haseki Ağaları koğuşunda Harem ağası **Cevdet Ağa**. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevisi*, s. 506-508.

⁷¹ Seyyid Efendi olarak da tanınan Şeyh Saîd Efendi, İstavroz Tekkesi'nin tanınmış bir şeyhiydi. Seyyid Reslan Efendi'nin oğlu ve Humus'lu olup 1269/1852-53 yılında doğmuştur. Humus'ta Pazarbaşı Mekteb-i İbtidâîsi'nde başladığı eğitimini, Pazarbaşı Câmî-i şerîfi yanında bulunan Pazarbaşı Medresesi'ne girerek Müderris Atâsîzâde Mehmed el-Mahmûd Efendi'den 9 Şaban 1289/1872 tarihinde tamamlayan Mehmed Saîd Efendi, mezun olduktan sonra 7 yıl müderrislik yaparak talebe yetiştirmiştir. 1297/1879 yılında Humus'tan İstanbul'a gelerek Bedevî Dergâhı postnişini Hüseyin Hıfzı Efendi'ye intisap eden ve 11 Rebiülevvel 1298/10 Şubat 1880 senesinde şeyhinden icâzet alarak âyine başlayan Mehmed Saîd Efendi, siyah sarık sarar ve yanından hafif taylasan bırakırdı. Hüseyin Hıfzı Efendi, uhdesinde bulunan meşihattan feragat ederek, vefatından bir hafta önce Seyyid Efendi'yi cihazlamış, kendi eliyle postuna çekmiş; 'bu makam sana lâyıktır, yerine oturabilirsiniz' demiştir. Bu sebeple Seyyid Efendi'nin ikmâl-i sülûk ve terbiyesinin tamâmıyla Hüseyin Hıfzı Efendi'den olduğu söylenmiştir. Seyyid Mehmed Saîd Efendi, 12 Cemâziyelevvel 1310/2 Aralık 1892 tarihinde tekkeyi, Âdile Sultan Vakfiyesi'ne bağlamış ve zaman zaman tekke Sultan tarafından tamir ettirilmiştir. Âdile Sultan Vakfiyesi, Saîd Efendi'nin ailesinden gelenlere tahsis edilmiştir. Sadeddin Nüzhet Ergün'ün sûzinâk ilâhî olarak bestelediği şu manzûme Seyyid'e aittir:

el-İmâmü'l-Hak nûrû kad ezâ(zıyâ)

Men etâ fi hele (?) tâ anhu rızâ

Sadaka'l-kâil min men kad medâ

Küllü men vâlâ Aliyyül Murtaza.

Tekkenin türbesinde oğlu Seyyid Nesib Efendi'nin sandukası önündeki bir levha üzerinde ise Şeyh Saîd Efendi'ye ait şu Arapça manzumenin bulunduğu kaydedilmiştir;

4. Ahmed Efendi Tekkesi

Tekke, ilk postnişini Seyyid Ahmed Râsîh Efendi sebebiyle Şeyh Ahmed Efendi Tekkesi olarak isimlendirildiği gibi, tekkeyi inşa ettiren

*Lüz bi's-Sâid li ebi'n-nesîb
Fehüvel müddâvî ve't-tabîb
Ve metâ tünâdî bismihî
Ebü'l-lisâmeyn el-mücîb
Ve in intebte lehu tedâ
Bi'n-nasri ve'l-fethi'l-karîb 1312.*

“Nesib'in babası Saîd'e sığın! Zîrâ o dertlere devâdır ve tertemizdir. Ne zaman onun ismini çağırırsan, Ebü'l-lisâmeyn olarak cevap verir...” (Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevisi*, s. 508-512, 513.)

Said Efendi'nin önde gelen halifelerini ise şu şekilde sıralayabiliriz: En büyük oğlu Seyyid Muhammed Nesib Efendi, küçük oğlu ve tekkenin son şeyhi Seyyid Mahmud Râtîb Sayt, İstanbul Adliyesi İstînaf âzâsı Ayıntâbizâde İhsan, Kocamustafapaşa Ağaçkakan Bedevî tekkesi şeyhi Mustafa Nâilî Efendi'nin oğlu ve adı geçen tekkenin son şeyhi Şeyh Ahmed Niyazî Ahmedî (ö. 1359/1938), Defter-i Hâkânî memurlarından Muhammed Efendi, Harbiye Nezâreti katiplerinden Çerkez İhsan, Mızıkâ-yı Hümâyûn miralaylarından Kaba Sakal Şevki Bey, Bâb-ı Ali nişan kalemi ketebesinden Besim Bey, Hazîne Nezâreti mektûbesi Mustafa Süreyyâ Bey, Bâb-ı Âlî nişan kalemi hulefâsından Ahmed Cevdet Efendi, Kasımpaşa'da Arapzâde Tekkesi (Bedevî) şeyhlerinden Mahmud ve Enver Beyler, Sultan II. Abdülhamid'in saraçlarından Saraç Tahsin Efendi (ö. 1332/1914), Mızıkâ-i Hümâyûn kol ağalarından Mızıkâlı Nuri, Mızıkâ-i Hümâyûn binbaşlılarından ve İstavroz Dergâh'ının kahve nakibliğini yapan Mızıkâlı Kâmil Efendi (ö. 1326/1908), Sabri Bey, Eyyüp Selâmî Tekkesi şeyhlerinden Çiçekci Muhsin Efendi ve Defter-i Hâkânî ketebesinden Fenârî Rizâ Efendi. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevisi*, s. 514-515.

⁷² 1289/1872 yılında dünyaya gelen ve babası Mehmed Saîd Efendi'nin 1916 yılında gerçekleşen vefatından sonra tekkede üçüncü şeyh olarak görev yapan Seyyid Mehmed Nesip Efendi, aynı zamanda 'Dârülfünûn Hukuk Fakültesi Hukuk-ı Medeniyye Müderrisi'dir. Uzun müddet Hukuk Fakültesi'nde 'Mecelle' tedrisatıyla iştigal etmiştir. Bunlarla birlikte Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye azası ve *Misbah Gazetesi*'nin de 'sermuharriri' olan Nesib Efendi'nin pek çok yayını mevcuttur. *Fıkh-ı Haneffî'nin Esâsâtı, Kıyas ve Din'e Mütâallık Mesâil ile Cevâb-ı Kâfi isimli eserleri basılmıştır. Ser-muharriri olduğu Misbah Gazetesi'ndeki makaleleri ise şunlardır: İ'câz-ı Kur'ân, İstibdad ile İlim ve Ma'rifet, İ'câz-ı Kur'ân, Din ve Medeniyet, Bulgaristan ile İtilâfımız. Meşihat-ı Celîle-i İslâmiyye'nin resmî yayını olan Cerîde-i İlmîyye'de yayımlanan pek çok makalesinden bir kaçısı şu şekildedir: Tasavvuf Tarihini Tenvîr, Dîn-i İslâm'da Milâd-ı İlsâ -aleyhissalâtü vesselâm- Meselesi, Dindar ile Dinsizin Cemiyet-i Beşerîyyedeki Mevkîleri. 1925 yılında geçirdiği rahatsızlık sonucu vefat eden Seyyid Nesip Efendi, tekkenin türbesinde babası Seyyid Mehmed Said Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevisi*, s. 515-519.*

Râbia Adeviye Hanım dolayısıyla Râbia Adeviye Hanım Tekkesi olarak da adlandırılmıştır. Kapı numarası 33 olan tekke, Çengelköy Caddesi ile Kerime Hatun Camii Sokağı'nın köşesinde bir çıkmaz sokakta, bahçeli evlerle dolu bir mahalle dokusu içinde yer almaktaydı. Büyük ve sık ağaçlarla adeta bir kuru manzarası arzeden bahçe içinde bulunan tekke, 1866/67 yılında Çengelköy'ün zenginlerinden İbrahim Edhem'in kızı Râbia Adeviye Hanım (ö.1317/1899) tarafından, Bedeviyye tarikatından olan eşi Şeyh Ahmed Râsih Efendi (ö. 1329/1911) için yaptırılmıştır. 1330/1911 senesinde Şeyh Mustafa Celâleddin Efendi tarafından yenilenen dergâhın âyinlerine her hafta Cumartesi ve Pazar geceleri çok sayıda dervişin katıldığı belirtilmektedir.⁷³ *Sefîne-i Evliyâ'nın* sonundaki listede tekkelerin kapatıldığı tarihteki şeyhin Siyâhî Efendi, âyin gününün ise Cumartesi olduğu yazmaktadır.⁷⁴

Tek bir yapı hâlinde bulunan tekke binası, harem, tevhidhâne, selâmlık, mutfak ve derviş hücrelerinden müteşekkildir. Tekke binası kısmen iki, kısmen üç katlı ve ahşap iskeletli idi. Sultan II. Abdülhamid tekkenin gelir vakfına aylık 250 kuruş gelir ilave etmiş, tekkenin harem dairesini yaptırmış, semahane ve başka yerlerini de tamir ettirerek tefrişini gerçekleştirmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasını öngören kanun yürürlüğe girdikten sonra, mülkiyeti Vakıflar ile verese arasında dava konusu olan tekke, zamanla bakımsızlıktan harap olmuş ve tevhidhâne kısmı çöküp yok olmuştur.⁷⁵

⁷³ Albayrak, *Osmanlı Uleması*, c. V, s. 112-113.

⁷⁴ Vassaf, *Sefîne*, c. V, s. 307.

⁷⁵ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 519-524.

Çengelköy Bedevî Tekkesinde şeyhlik vazifesini deruhte etmiş isimler şunlardır: Ahmed Râsîh Efendi,⁷⁶ Mustafa Celâleddin Efendi⁷⁷ ve Şeyh Seyfullah Efendi.⁷⁸

⁷⁶ Nakşibendiyye ve Kâdiriyyeden de hilafet alan Şeyh Ahmed Efendi, Bedeviyye icâzetini İstavroz Tekkesi şeyhi Hüseyin Hıfzı Efendi'den almıştır. Ahmed Râsîh Efendi de diğer bazı Bedevî şeyhleri gibi siyâsî gelişmelere bigâne kalmamıştır. Hürriyet ve İtilâf topluluğunun ileri gelen üyelerinden biri olduğu görülmektedir. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 524-526.

⁷⁷ 1288/1871 yılında doğan Celâleddin Efendi, Bedeviyye şeyhlerinden Mustafa Celâleddin b. Hasan'ın oğludur. Beşiktaş'ta Teşvikiye Mahallesi'nde ilk mektebe ve ondan sonra Beşiktaş'ta Mülkiye Rüştiyesi'ne devam eden, Beşiktaş Askerî Rüştiyesi'nde de üç sene kadar tedrisini sürdüren Mustafa Celâleddin Efendi, bir süre Şehremâneti ve Belediye Dâireleri'nde muvazzaf olarak istihdam edilmişse de, 'devr-i istibdât'ın şiddetinden in-fisâle mecbur olarak' vazifesini terk eder ve bundan sonra başka bir hizmete girmez.

Celâleddin Efendi Şeyh Ahmed Râsîh Efendi'ye 15 Teşrînevvel 1313'te intisab ederek, 15 Teşrînevvel 1325 senesinde terfian 'nakib', sonra 28 Şubat 1325'te 'post hizmeti nakibi', 15 Teşrînevvel 1326'da 'nükabâhğı'na ve 28 Rebiülevvel 1328'de de şeyhi ve diğer müşitlerden icâzet alarak müstahlef olur. Şeyhi Ahmed Râsîh Efendi'nin vasiyeti gereği İstavroz'daki Bedevî Dergâhı postnişini Şeyh Said Efendi tarafından postnişinliğe çekilir. Şeyh Celâleddin Efendi Ahmed Râsîh Efendi'nin damadıdır. Kendi ifadeleriyle; 'şeyhim azîzim Ahmed Râsîh Efendi hazretlerinin hulefâ-i râşid-i ekberi ve sıhriyetim hasebiyle vefâtından evvel icâze ile uhdeme 16 Cemâziyelâhîr 1330 tarihi ile tevcih olunmuş ve meşîhat ve mütevellîği ihсан kılınmıştır' diyerek şeyhliğın, Râsîh Efendi'nin en büyük ve en ehliyetli halifesi olmak ve dâmâdı olmak hasebiyle kendisine verildiğini ilan etmiştir. Tekkenin vakfiyesinin kendi uhdesine bırakıldığını Şeyh Celâleddin Efendi şu cümleleriyle açıklığı kavuşturur;

"Vakfiyesi icâbı olarak 5000 kuruştan ibâret olan nukût-ı mevoküfesinin zâyî' olmasından dolayı 1330 senesi Mart'ından itibaren fazlası ile tarafımdan tesviye edildiği ikinci bânilîği uhdeme tefvîz ve tevcih olunması lâzım gelecektir.... Dergâhın meşîhat ciheti senelik 250 ve ona meşrut 50 kuruş tevliyet cihetleri fermanla berat üzere uhdeme tevcih olunmuştur. Bu şartla vakfiyesi elimdedir. Cihât-ı sâiresi yoktur."

22 Teşrînisânî 1334 tarihli, kendisi ve tekke hakkında verdiği Vesîka'ya göre; 'ahd ü inâbe eden sayısız derviş ve bacıların olduğunu, lâkin hiçbir halifesi olmadığımı' belirten Şeyh Efendi, Meşrûtiyet dönemine kadar bir çoğunun vefat ettiğini ve Meşrûtiyet'ten sonra sadece 15 inâbeli (bîatlı) dervîşi kaldığını beyân etmiştir. Harbe giderek şehit olmuş birçok dervîşinden geriye isimlerini verdiği şu on beş dervîşinin kaldığını söylemektedir: Nücebâ-i evvel Ahmed Sırrı Bey, nükabâ-i evvel İsmâil Hakkı Efendi, nükabâ-i sâni Kolağası Ahmed Bey, nükabâ-i sâlis Edirne Vilâyeti Merkez Kaymakamı Râşit Bey, nükabâ-i râbi' Mehmed Dede, reis-i ulâ Dervîş Sait Dede, Dervîş Mehmed Dede, Dervîş Ahmed Dede, Dervîş Galip Dede, Dervîş Yüzbaşı Şevki Efendi, Dervîş Nâfiz Dede, Dervîş Hâfiz

Sonuç ve Değerlendirme

Uzak ve farklı kültür çevrelerinden İstanbul'a intikal eden diğer tarikatlar gibi, Bedevîliğin de şehir hayatında belirli bir üslup değişikliği geçirdiği görülmektedir. İstanbul'daki Bedevî tekkelerinin kurucuları ve önde gelen şeyhlerinin çoğunluğu Mısır veya Suriye kökenlidir. İstanbul'daki Bedevî tekkelerinde bu tarikatın birtakım temel özellikleri ve gelenekleri sonuna kadar korunmuş olmakla birlikte, ayinler ve musiki açısından daha düzenli ve estetik bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca teşrifat ve kıyafet gibi hususlarda her şeye damgasını vuran İstanbul üslûbu benimsenmiştir. Bu değişimi mümkün kılan etken ise İstanbul tasavvuf kültürünün gücüdür. Zira İstanbul'daki tarikatlar arasında gerçekleşen manevî ve kültürel ilişkilerle şekillenen İstanbul tasavvuf kültürü, tarikatlar üstü bir nitelik arz etmiştir. Örneğin Eburrizâ Tekkesi ile Uşşâki Âsîtânesi arasındaki iyi münasebetler, bu durumun apaçık bir göstergesidir. Bedeviyye'nin İstanbul'daki ilk mümessili Eburrizâ Mehmed Şemseddin Efendi'nin Halvetiyye-yi Uşşâkiyye ve Nakşibendiyye ile kurduğu yakın ilişki ile Sa'diyye'nin İstanbul'daki ilk mümessili olan Abdüsselâm Şeybânî (ö. 1751/52)'nin Cerrâhiyye ile olan münasebetleri, Arap kökenli kıyâmî tarikatlarla Türk kökenli devrânî tarikatlar arasında tesis edilen yakın ilişkilerin iki ayrı örneğidir.

Tarikat, âsîtâne kültürüne tasavvuf mûsikîsi ve "*Bedevî Topu*" denilen özel zikir şekliyle katkı sağlamış, Mısır'dakinin aksine, kendisine

Mustafa Dede, Ketebeden Şükrü Bey, Derviş Rifat ve Derviş Mehmed Ali Ağa. Bkz. Albayrak, Osmanlı Ulemâsı, c. V, s. 112-113.

⁷⁸ Dergâh'ın üçüncü ve son postnişinidir. *Sefîne*'de ismi geçen Şeyh Siyâhî Efendi'nin Seyfullah Efendi olduğu tahmin edilmektedir. Seyfullah Efendi, Ahmed Râsîh Efendi'nin oğludur. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 528.

üst halk katmanları arasında zevkli, neşeli estetik bir ortam bulmuştur. On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'daki tekke folklorü, ayin koreografisi bakımından ortak özellikler taşıyan Bedeviyye, Rifâiyye ve Sa'diyye gibi kıyâmî tarikatların katkıları ile zenginleşmiş, Türkçe sözlü ilahilerin yanı sıra Arapça sözlü, şuşul denen ilâhîlerle, Rifâiyye, Sa'diyye ve Bedeviyye'ye özgü kimi zikir şekilleri gelişme imkânı bulmuştur. Öyle ki, Halvetiyye tekkelerinde Rifâiyye usulü "kıyam tevhidî", Rifâiyye tekkelerinde de "Halvetiyye devranı" yapılr hâle gelmiştir. "Bedevî Topu" olarak bilinen zikrin icrası ise sadece Bedeviyye tekkeleri ile sınırlı kalmamış; şuşuller hemen her tarikatın tekkesinde okunmaya başlamıştır. Fetihden beri teşekkül eden ve köken itibari ile Türk kültürünü temsil eden İstanbul tarikatları, hem temsilcisi oldukları kültür biriminin hem de sahip oldukları kimliğin bilincinde hareket etmişler ve bunları korumak hususunda son derece de titiz davranmışlardır. Bu durumun en önemli göstergesi ise Arap kökenli kıyâmî tarikatların "İstanbullaşması" ve İstanbul tasavvuf kültürüne uyum sağlamalarıdır. Tarikatlararası kaynaşmanın bir diğer faktörü, "Aktâb-ı Erbaa" anlayışıdır. Kadiriye, Rifâiyye, Bedeviyye ve Desûkiyye tarikatlarının pîrleri "Aktâb-ı Erbaa" olarak bilinmektedir. Bu tarikat pîrlерinin isimleri tek bir sancakta işlenmesi gelenek haline gelmiştir. Bu dört pîrden herhangi birinin diğer tarikat pîrlерinin isimleriyle birlikte resmedildiği hat levhaları da göz önünde tutulması gereken bir faktördür. Bu hat levhaları son dönemde tarikatlararası kaynaşmayı ifade eden göstergeler olarak görülebilir.

Bedevîler arasında değerli mûsikî adamları yetişmiştir. Bunlardan biri olan Ali Baba 1880'li yıllarda çok ünlü bir mevlid ve mersiye

okuyucusudur. Ali Baba, "Said Paşa İmamı" diye tanınan ünlü mevlidhan Hasan Rızâ Efendi'den mevlid okumayı, Hüdâi şeyhi Rûşen Efendi'den de mûsikî nazariyatını öğrenmiştir. Zâkir Aşkî Efendi (ö.1290/1873) iyi mersiye okumakla tanınmış bir başka Bedeviyye mensubudur. Ünlü mersiye şairi Kazım Paşa da Bedeviyye tarîkatındandır. Çengelköy Bedevî Tekkesi şeyhi Edhem Efendi (ö.1322/1904) İstanbul'un en tanınmış zâkirbaşlılarından. Eyüplü Bülbül Ahmed Efendi (ö.1331/1912) ile Fatihli Siyâhî Fatih Efendi'nin (ö.1335/1916) adları da seçkin Bedevî zâkirbaşlıları arasında anılmaktadır.

İstanbul Bedeviyye tekkelerinin bir diğer özelliği fütüvvet neşvesini benimsemeleridir. Bedevîlerin fütüvvet esaslarına riayetinin kökleri kuşkusuz Seyyid el-Bedevî'nin hayatında ve şahsiyetinde gizlidir. Zira Seyyid Ahmed Bedevî bağlılarını evrat yahut ezkârla değil de 'nazar' yoluyla terbiye etmiştir. 'Kalbe nazar yoluyla' müridlerini terbiye eden Seyyid Bedevî, daha sonraki zamanlarda bu sebeple melâmî olarak vasıflandırılmış; zor bir yol olan Bedeviyye de 'melâmet yolu' olarak isimlendirilmiştir. Kuşkusuz bunda başlıca etken Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin kayıtlardan âzâde görünen meczûbâne yaşantısıdır. Bu sebeple hayatının çeşitli evrelerinde tenkit ve kınamalara maruz kalmıştır. Cezbe ehlinde olan Seyyid'in takipçilerinin de böyle bir tehdit altında olduklarına inanılır. Anahatları itibariyle sünnî akidelere aykırı olmayan Bedeviyye, Seyyid Ahmed Bedevî'nin kişiliğinden, tarîkatın mensuplarına ve ayinlerine intikal etmiş olan cezbe yüzünden zaman zaman ulemanın tenkidine uğramıştır.

Bir neş'e olarak 'melâmet'i de mündemiç olan bu tarîkatın 'fütüvvet'le ilgisi daha da belirgindir. Fütüvvet esaslarına riayet ve ihvana

hizmet, tarîkatın esaslarındandır. Seyyid el-Bedevî'nin Ebü'l-Fityân oluşu şahsiyeti hakkındaki mütâlaalarda öyle ağırlıklı olmuştur ki, kimi çağdaş yazarların, onu, fütüvvetin tasavvufî mahiyetinden de öte, gizli siyâsî-dînî bir teşkilâtın merkez şahsiyetlerinden biri olarak değerlendirmelerine yol açmıştır. Bu aslında fütüvvetin hem siyâsî ve hem tasavvufî alanla olan yakın irtibatlarıyla ilgilidir.

Bu özellikleri ile temayüz eden Bedevîliğin İstanbul'daki mahiyetinin 'fütüvvet erkânı üzere' ortaya çıkmasına şaşmamak gerekmektedir. İstanbul'daki diğer Arap kökenli olan ve 'kıyâmî tarîkatlar' diye isimlendirilen Rifâiyye ve Sa'diyye tarîkatlarında olduğu gibi İstanbul'daki Bedeviyye'de de 'fütüvvet erkânı' hâkim olmuştur.

Bedeviyye, İstanbul'da bir taraftan "devrânî tarîkatlar"ın ayin usulleriyle kaynaşırken, diğer taraftan da "kıyâmî" olarak isimlendirilen Arap kökenli Rifâiyye ve Sa'diyye gibi, "fütüvvet erkânı"nı benimsemiş, tarîkat içi teşkilatlanma ve merasimlerde fütüvvet esasına riayet etmiştir. İstanbul'da faaliyet yürüten ve kıyâmî tarîkatlar olarak anılan Rifâiyye, Bedeviyye ve Sa'diyyenin merasimleri arasında bir takım benzerlikler bulunmaktadır. Her birinde de nükebâ, sernakib, nücebâ, sancaktar, kahve nakibi ve paşmak nakibi gibi fütüvvet erkânına ilişkin görevlendirmeler bulunmaktadır. *Usûl-i Tarîkat-i Bedeviyye* isimli eser, bir tür fütüvvet-nâme olup fütüvvet esasları ile bütünleşmiş Bedevî erkânı hakkında bilgiler vermektedir. Bedevilikteki fütüvvet merasimlerini şerbet merasimi, şedd bağlanması, helva âdeti, nevbe çıkarma merasimi, Bedeviyye Bürhanı olarak sıralayabiliriz.

Özgür tabiatlı Afrika karakterinden uzaklaşıp daha disiplinli bir hal alan Bedeviyye zikri de musiki ve sanat yönünden büyük bir özellik

arz etmektedir. Gerçekleştirilen 'İsm-i Celâl' ve 'Kelime-i Tevhîd' zikirleri ritim ve tempo bakımından tam bir disiplin içinde devran ederken, aynı zamanda ve aynı ritme uygun olarak okunan ilahiler de oldukça dikkate değer bir özellik taşımaktadır. İstanbul tekkelerinde icra edilen 'Bedevî topu'nun iki şeklinden bahsedilir. Birincisi şöyledir:

Karşılıklı iki sıra hâlinde dizilen dervişler 'Hayy Esmâsı' okuyarak kıyâm zikrine devam ederlerken, ortada bulunan şeyh, ellerini başının üzerinde birbirine vurarak herkesi kendi etrafında toplanmaya davet eder. Bu sırada zâkir, ilahiler hangi makamda ise o makamda salâ okumaya başlar. 'Yâ Resûlallâh' dediğinde, esmâ 'yâ Hayy' diye değiştirilir. Ayaklar yerden kesilmeden, dizler kırılarak salânın sonuna kadar böylece zikredilir; şeyhin 'illallah' demesiyle bu tür zikir biter ve zikre katılanlar yeniden iki sıra hâline gelirler.

Zikrin bir diğer şekli ise şöyledir: Şeyh sıranın başında bulunan kişinin elinden tutarak kendi etrafında sola doğru dönmeye başlar. Böylece el ele tutuşan dervişler, şeyhin etrafında dönerek bir helezon oluşturduktan sonra salâyâ başlanır. Şeyhin etrafında helezonu oluşturan dervişler önlerindeki sırtını tutarak halkayı daraltmaya ve şeyhe yaklaşmaya çalışırlar. Bu halde 'ya Hayy' denirken topuklar yerden kalkar. 'illallah' denilince zâkirler bir cumhur ilahi okurlar.

Bu ikinci zikir şekli, 'Bedevî topu'nun, devrânî tarîkatlarla kurulan yakınlık dolayısıyla değişime uğramış hâlidir. Bedeviyeye kıyâmî bir tarîkat olmasından ötürü, aslında 'Bedevi topu', yukarıdaki tariflerden birincisinde olduğu gibi, saflar halinde zikreden dervişlerin, şeyhin ellerini havaya kaldırıp çırpması üzerine buldukları yerden kutuphâneye, yani tevhidhânenin merkezine doğru seğırtmeleri suretiyle yapılırken,

İstanbul'daki devrânî tarîkat tekkelerinde 'Bedevi topu', devran halkasının şeyhin bulunduğu noktada koparılması ve helezonî bir şekilde şeyhin etrafında sarılması suretiyle, görünüş açısından çok daha estetik bir biçimde icrâ edilegelmiştir. Vecde gelen derviş kafilesinin birden şeyhlerini ortalarına alıp, birbirlerine sarılarak ve sıçrayarak yaptıkları bu zikri, bazıları, arı kovanındaki arıların petekleri etrafındaki hareketlerine benzetmişlerdir. 'Bedevî topu', tarîkat aleyhtarı kimseler tarafından, 'mecâzi aşk adı altında avâmî aşkın alâka yoluna' gidilmesi olarak tevil edilmiştir. Bu sebeple İstanbul'un eski tulumbacı ağzına ve külhânî argosuna da girmiştir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1996.
- Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000.
- Aynî, Mehmed Ali, *Tasavvuf Tarihi*, sad. Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi, İstanbul 1992.
- Baş, Derya, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarikatı ve İstanbul'da Bedeviyye*, Kitabevi, İstanbul 2008.
- Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, sad. Zuhûrî Danışman, İstanbul 1969-1971.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılâp Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997.
- Harîrîzâde, Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü vesâilil-hakâyık fi beyâni selâsili't-tarâk*, Süleymaniye Ktp, Fatih, no. 430-432.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul 2001..
- , *Dervişin Hayatı, Sûfnin Kelâmı Hal Tercümelere-Tarikatlar-Istılahlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

- Muslu, Ramzan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- Özdamar, Mustafa, *Dersâdet Dergâhları*, Kırk Kandil Yay., İstanbul 1994.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB yay., İstanbul 1983.
- Tanman, M. Baha, "Bedevilik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Trih Vakfı Yay., İstanbul 1994.
- , "Ebü'r-Rızâ Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, c. III, s. 122-123.
- , "İslambey Mescidi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, c. IV, s. 209-210.
- , "Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., c. VII, s. 167-168.
- Trimingham, J. Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford University Press, Oxford 1971.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2006.
- Vollers, K., "Ahmed el-Bedevî", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1993, c. I, s. 178.
- Yorgancıoğlu, Sâlim, *Üsküdar Dergâhları*, haz. Ahmed Yüksel Özemre, Üsküdar Belediyesi, 2004.
- Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.
- , "Beyyûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul 1992, s. 99.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.